

Ograniczenia jawności postępowania w sprawach cywilnych w dobie pandemii – potrzeba chwili czy trwałe rozwiązania?

Tadeusz Zembrzuski

Doktor habilitowany nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Postępowania Cywilnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, radca prawny.

✉ zembrzuski@wpia.uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-8239-6827>

Restrictions to Civil Case Open Trials in Times of the Pandemic – Temporary Requirement or Permanent Solution?

The coronavirus pandemic and introduction of so-called lockdowns and far-reaching social distancing rules prompted statutory action, resulting in the facilitation and promoting of online hearings on the one hand, while undermining the role and importance of the open court in the name of delivering under the principle of swiftness and efficiency of legal proceedings on the other. Formally guaranteed pursuant to Article 45 of the Constitution of the Republic of Poland and affirmed under system-related provisions, the rule of openness of legal proceedings has become ostensible as a result of the increasingly multiple exceptions implemented into procedural laws. Yet contesting any of the implemented solutions has become problematic because these mechanisms have been intended as temporary, while the legislator is driven by the need to safeguard constitutional values – such as public safety, order and health. Striving for efficiency in the course of judicial proceedings and securing the operability of procedural institutions has been repetitively tying in with the need and requirement to balance values and principles.

Słowa kluczowe: pandemia COVID-19, zasady postępowania cywilnego, ograniczenia jawności, posiedzenie niejawne, wideokonferencja

Key words: COVID-19 pandemic, rules of civil proceedings, restrictions to open trials, closed judicial session, video conferencing

[https://doi.org/10.32082/fp.3\(65\).2021.564](https://doi.org/10.32082/fp.3(65).2021.564)

1. Wprowadzenie

Sytuacja epidemiczna stwarza zagrożenie życia i zdrowia obywateli oraz wymaga podejmowania trudnych decyzji, sięgania do podyktowanych potrzebą chwili niekiedy niełatwych i kontro-

wersyjnych rozwiązań prawnych, wpływających na funkcjonowanie państwa, gospodarki i społeczeństwa¹. Wśród licznych doraźnych

¹ Zob. Rozporządzenie MZ z 13.03.2020 r. w sprawie ogłosze-

propozycji legislacyjnych uwagę zwracają mechanizmy zawarte w ustawie z dnia 2.03.2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych². Tzw. ustawa covidowa była nowelizowana już kilkadziesiąt razy, a jakoś pospiesznie tworzonych przepisów budzi niekiedy poważne zastrzeżenia i wątpliwości, jak również skłania do kontestowania wadliwych unormowań³. Widoczna jest chaotyczność rozwiązań i punktowość regulacji. Ustawodawstwo mające stworzyć szczególną infrastrukturę prawną na czas epidemii nie tylko zawiera niekiedy tzw. wrzutki, lecz poszukiwanie maksymalnej skuteczności i efektywności stwarza ponadto pokusę omijania standardów prawidłowej legislacji i odchodzenia od „norm dobrego prawa”⁴.

Wśród wielu rozwiązań prawnych odnoszących się do postępowania cywilnego najwięcej uwagi wzbudza problematyka określenia tzw. spraw pilnych, biegu terminów procesowych, czy rozpoznawania spraw cywilnych z ograniczeniem lub wyłączeniem jawności postępowania⁵, a ocena przepisów *in gremio* napotyka

trudności. Dynamiczny i nieprzewidywalny rozwój pandemii weryfikuje potrzebę utrzymywania tymczasowych konstrukcji, niekiedy skłania do poszukiwania nowych, bardziej lub mniej oczekiwanych regulacji, coraz mocniej uświadamia potrzebę oraz nieuchronność obserwowanej od lat postępującej cyfryzacji usług publicznych⁶. Wprawdzie dotychczas nie powstał system teleinformatyczny mający w sposób kompleksowy obsłużyć postępowanie sądowe, lecz zapotrzebowanie na „z informatyzowane” instytucje procesowe ulega zwiększeniu w okresie stanu zagrożenia epidemicznego i stanu epidemii, spowodowanych wirusem SARS-CoV-2⁷. W takich warunkach naturalne oczekiwanie, by wprowadzane rozwiązania zostały możliwie wcześniej poddane gruntownej analizie oraz realnie przetestowane w celu usunięcia zagrożeń czy niedoskonałości, bywa niemożliwe, a niekiedy zachodzi potrzeba dokonywania zabiegów i operacji na żywym organizmie⁸.

Na początku drugiego roku trwania pandemii ustawodawca opowiedział się nie tylko za utrzymaniem funkcjonujących już obostrzeń, lecz zaproponował

nia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Dz.U. z 2020 r., poz. 433 ze zm.) oraz Rozporządzenie MZ z 20.03.2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz.U. z 2020 r., poz. 491 ze zm.).

2 Dz.U. z 2020 r., poz. 1842 ze zm. Dalej „ustawa COVID-19”.

3 Zob. K. Kościłki, *Coraz więcej bubli i absurdów – fatalnie tworzone prawo*, Prawo.pl, 28.01.2021, <https://www.prawo.pl/prawo/poprawmy-prawo-2021-raport-prawopl-i-lex,506069.html> (dostęp 21.02.2021).

4 Szerzej zob. H. Izdebski, *Legislacja dotycząca COVID-19 i ustawowy nihilizm prawny* (w:) T. Gardocka, D. Jagiełło (red.) *Pandemia COVID-19 a prawa i wolności obywatela*, Warszawa 2021, s. 29 i n.

5 Szerzej zob. R. Kulski, *Wpływ stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 na postępowanie cywilne*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 9, s. 441 i n.; E. Gapska, *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. I – sprawy pilne*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 17, s. 891 i n.; E. Gapska, *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. II – wstrzymanie rozpoczęcia i zawieszenie biegu terminów procesowych*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 18, s. 949 i n.; J. Gołaczyński,

S. Kotecka-Kral, *Elektronizacja pism procesowych, doręczeń i posiadzeń jawnych w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 4, s. 637 i n. Zob. także J. Gołaczyński, *Przedawnienie roszczeń majątkowych i terminy zawite w okresie po ogłoszeniu stanu epidemii związane z COVID-19*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 8, s. 396–401; P. Sławicki, *Wpływ ustawy o przeciwdziałaniu COVID-19 na terminy w prawie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 12, s. 617 i n.

6 Zob. A. Kościółek, *Elektroniczne czynności procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012, s. 173 i n.; J. Pieręgud, *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy* (w:) W. Gajewski, W. Paprocki, J. Pieręgud (red.), *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa. Szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, Gdańsk 2016, s. 11 i n.; K. Ziemiński, *Nowy model jawności postępowania na tle informatyzacji postępowania cywilnego* (w:) D. Gil, E. Kruk (red.), *Zasada postępowań sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, Lublin 2016, s. 73 i n.

7 Zob. J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *Elektronizacja*, s. 638 i n.

8 Por. K. Markiewicz, *Informatyzacja postępowania cywilnego – de lege lata i de lege ferenda* (w:) K. Markiewicz, A. Torbus (red.), *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, Warszawa 2014, s. 439 i n.

także kolejne rozwiązania mające usprawnić działanie wymiaru sprawiedliwości i ograniczyć ryzyko paraliżu jego funkcjonowania – zob. Rządowy projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw⁹ – druk

proponuje rozwiązania dotyczące organizacji oraz przebiegu postępowania, składu sądu, komunikacji elektronicznej między sądem a zawodowym pełnomocnikiem, możliwości przekazywania tzw. spraw pilnych do właściwości innego równorzędnego sądu

Dynamiczny i nieprzewidywalny rozwój pandemii weryfikuje potrzebę utrzymywania tymczasowych konstrukcji, skłania do poszukiwania nowych, oczekiwanych i bardziej efektywnych regulacji.

nr 899¹⁰. Pozornie większość projektowanych przepisów ogniskuje się wokół propozycji wprowadzenia nowego sposobu zaspokajania roszczeń pieniężnych przez sprzedaż nieruchomości w drodze licytacji elektronicznej (art. 986¹ i n k.p.c.) i jest określana przez projektodawcę jako „harmonizacja rozwiązań dotyczących e-licytacji z ruchomości i z nieruchomości^{11,12}. Uważniejszy rzut oka pozwala jednak dostrzec, że odnośnie do prawa procesowego cywilnego¹³ – oprócz regulacji dotyczących egzekucji sądowej – legislator

czy delegowania sędziów do innego sądu za ich zgodą do rozpoznawania tego typu spraw, a nawet odnoszące się do postępowania dowodowego.

2. Jawność postępowania w ustawie COVID-19 a projekt nowelizacji

Potrzeba jawności działania sądów i innych podmiotów realizujących zadania publiczne nie budzi wątpliwości w dobie społeczeństwa informacyjnego¹⁴. Z punktu widzenia jawności postępowania cywilnego wyróżnia się jawne i niejawne posiedzenia sądowe, a podział ten występuje nie tylko w procesie, lecz jest adekwatny do innych postępowań uregulowanych w Kodeksie postępowania cywilnego¹⁵. Na szczególną uwagę zasługuje zawarta w art. 15zżs¹ pkt 1 ustawy COVID-19¹⁶ regulacja odnosząca się wprost do kodeksowej problematyki jawności w cywilnym

9 Proces legislacyjny zob. <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/PrzebiegProc.xsp?id=E1EE1567F260A554C1258663003F4ICF> (dostęp 30.05.2021).

10 Na dzień 16 marca 2021 r. projekt ustawy na etapie pierwszego czytania w Sejmie.

11 Na temat elektronicznej licytacji ruchomości zob. Ł. Jaśkowiak, *Sprzedaż ruchomości w drodze licytacji elektronicznej* (w:) P. Grzegorzcyk, M. Walasik (red.), *Kierunki zmian egzekucji sądowej*, Sopot 2017, s. 127 i n.

12 Uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw – druk nr 899, s. 1. Zob. <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?nr=899> (dostęp 30.05.2021). Dalej jako „uzasadnienie”.

13 Projekt wprowadza zmiany m.in. w zakresie prawa handlowego, w tym do ustawy Kodeks spółek handlowych, ustawy o obligacjach czy o Krajowym Rejestrze Sądowym, jak również w ustawie o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu.

14 Zob. S. Kotecka, *Nowelizacja ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych w zakresie jawności postępowań sądowych i ich informatyzacji* (w:) G. Szpor (red.), *Jawność i jej ograniczenia*, t. 8, J. Gołaczyński (red.) *Postępowanie sądowe*, Warszawa 2016, s. 36 i n.

15 Ustawa z 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 2020, poz. 157 ze zm.).

16 Przepis został wprowadzony ustawą z 14.05.2020 r. o zmianie niektórych ustaw w zakresie działań osłonowych w związku z rozprzestrzenieniem się wirusa SARS-COV-2 (Dz.U. z 2020 r. poz. 875 ze zm.) – art. 46 pkt 21.

prawie procesowym¹⁷. Przepis w dotychczasowym brzmieniu stanowił, że w okresie obowiązywania stanu zagrożenia epidemicznego albo stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 oraz w ciągu roku od odwołania ostatniego z nich w sprawach rozpoznawanych w postępowaniu cywilnym „rozprawę lub posiedzenie jawne przeprowadza się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, z tym że osoby w nich uczestniczące nie muszą przebywać w budynku sądu, chyba że przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego bez użycia powyższych urządzeń nie wywoła nadmiernego zagrożenia dla zdrowia osób w nim uczestniczących”. Procedowany w parlamencie projekt likwiduje zawarte w przepisie zastrzeżenie odnoszące się do przeprowadzania postępowania w tradycyjny sposób, w efekcie czego rozprawy oraz posiedzenia jawne mają z założenia odbywać się przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, a osoby w nich uczestniczące nie muszą przebywać w budynku sądu (art. 15zszs¹ ust. 1 pkt 1). Dopiero w kolejnej projektowanej jednostce redakcyjnej (art. 15zszs¹ ust. 2) zaznacza się, że od przeprowadzenia postępowania w zdalnej formie „można odstąpić tylko w przypadku”, gdy zachowanie jawności postępowania „jest konieczne, a odbycie posiedzenia w budynku sądu nie wywoła nadmiernego zagrożenia dla zdrowia osób w nim uczestniczących”.

Powyzszą regulację należy postrzegać łącznie z normą umożliwiającą rozpoznawanie spraw cywilnych w sposób niejawni. *De lege lata* zgodnie z art. 15zszs¹ pkt 2 ustawy COVID-19 „przewodniczący może zarządzić przeprowadzenie posiedzenia niejawnego, jeżeli uzna rozpoznanie sprawy za konieczne, zaś przeprowadzenie wymaganych przez ustawę rozprawy lub posiedzenia jawnego mogłoby wywołać nadmierne zagrożenie dla zdrowia osób w nich uczestniczących i nie można przeprowadzić ich na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku, a żadna ze stron nie sprzeciwiła się przeprowadzeniu

posiedzenia niejawnego w terminie 7 dni od dnia doręczenia im zawiadomienia o skierowaniu sprawy na posiedzenie niejawnie”¹⁸. Modyfikowane brzmienie art. 15zszs¹ ust. 1 pkt 2 ustawy COVID-19 zakłada przyznanie przewodniczącemu uprawnienia do „zarządzenia przeprowadzenia posiedzenia niejawnego, gdy nie można przeprowadzić rozprawy lub posiedzenia jawnego na odległość z jednoczesnym bezpośrednim przekazem obrazu i dźwięku”.

Powstaje pytanie, czy zmiana treści art. 15zszs¹ ustawy COVID-19 ma charakter redakcyjny, formalny oraz jest efektem przedłużenia nieuchronnych obostrzeń pandemicznych na kolejne miesiące poprzedzające oczekiwany w społeczeństwie powrót do tzw. normalności, czy też zabiegi te mają głębsze i daleko idące znaczenie, tzn. czy realne jest przesunięcie granic między określonymi regułami i zasadami prawa procesowego oraz przewidzianymi od nich wyjątkami. Można się zastanawiać, w jakim stopniu nowelizacja wpłynie na postrzeganie zasady jawności, będącej powszechnie uznawanej za jedną z podstawowych wartości społecznych chronionych przez prawo¹⁹, jak i za standard postępowania cywilnego. Udzielenie odpowiedzi wymaga przybliżenia roli i zasady jawności postępowania oraz obserwowanego w ostatnich latach jej ograniczania na wielu płaszczyznach procesu cywilnego²⁰.

3. Zasada jawności postępowania

Zasada jawności ma głębokie korzenie w prawie polskim²¹, jest „zdobyczą i probierzem postępu, wykładnikiem praworządności i rękąmią niezawisłej, bezstronnej

17 Zob. A. Kościółek, *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym w dobie pandemii COVID-19*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 5, s. 22 i n..

18 W przesyłanym zawiadomieniu należy pouczyć stronę niezastępowaną przez adwokata, radcę prawnego, rzecznika patentowego lub Prokuratorię Generalną Rzeczypospolitej Polskiej o prawie i terminie do złożenia sprzeciwu.

19 Por. T. Stawecki, *Jawność jako wartość prawna*, „Studia Iuridica” 2004, t. 43, s. 215 i n.

20 Por. A. Kościółek, *Zasada jawności w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018, s. 429 i n.

21 Szerzej zob. J. Rafacz, *Dawny proces polski*, Warszawa 1925, s. 5 i n.; P. Dąbkowski, *Zasada jawności w dawnym prawie polskim*, Lwów 1937, s. 1 i n.; M. Uliasz, *Zasada jawności sądowego postępowania egzekucyjnego w dobie informatyzacji*, Warszawa 2019, s. 28 i n.

nej i sumiennej jurysdykcji”²². Aktualność zachowują słowa Wacława Miszewskiego, że przepisy postępowania sądowego „mają na celu przede wszystkim uporządkowanie procesu w ten sposób, aby dawały jak największą sumę gwarancji, zmierzających do zapewnienia prawidłowego i bezstronnego wymiaru sprawiedliwości [...] a wśród zasad, na których oparty jest proces współczesny, jedno z pierwszych miejsc zajmuje jawność postępowania”²³. Przedmiotowa zasada jest konsekwentnie zaliczana do podstawowych zasad procesowych²⁴, niekiedy bywa określana mianem transparentności, przejrzystości, otwartości lub publiczności²⁵. Pozostaje w ścisłym związku i harmonii z zasadami bezpośredniości oraz ustności²⁶, ma na celu zapewnienie prawidłowości przebiegu i rzetelności postępowania sądowego oraz bezstronności sędziego. Mobilizuje sąd do staranności i sumiennosci przy dokonywaniu czynności procesowych, w związku z czym jej respektowanie bywa zaliczane do najważniejszych gwarancji praworządnego i rzetelnego postępowania w państwie prawa²⁷.

O randze zasady jawności świadczy miejsce, jakie przyznano jej nie tylko w krajowym porządku prawnym, lecz także w aktach prawa międzynarodowego. Zarówno art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności²⁸, jak i art. 14 ust. 1 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych²⁹ gwarantują każdemu prawo do sprawied-

liwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd³⁰.

Odnosnie do prawa krajowego zasada jawności znajduje umocowanie w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z którym każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd³¹. Pojęcie rozpatrzenia sprawy, do którego odwołuje się ustawa zasadnicza, jest łączone przede wszystkim z rozpoznawaniem istoty sprawy cywilnej przez merytoryczną ocenę powództwa³², chociaż wydaje się, że badanie zachowania standardu i gwarancji prawa do sądu powinny mieć kompleksowy charakter i odnosić się do wszystkich kwestii badanych oraz ocenianych w postępowaniu sądowym³³. Analizowana zasada nie ma jednak bezwzględного charakteru, ponieważ art. 45 ust. 2 Konstytucji przewiduje, że wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny, w następstwie czego przepisy prawa procesowego, zarówno cywilnego, jak i karnego³⁴, mogą przewidywać od niej wyjątki³⁵.

Wyrażony w Konstytucji mechanizm został odzwierciedlony w Ustawie z 27.07.2001 r. Prawo o ustroju

22 Zob. M. Richter, *O ustności i jawność*, „Głos Prawa” 1924, nr 5, s. 1.

23 Zob. W. Miszewski, *Jawność w procesie cywilnym w związku z przepisami kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 1933, nr 1, s. 11.

24 Zob. J. Lapiere i in., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016, s. 144; W. Broniewicz, A. Marciniak, I. Kunicki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020, s. 84 i n.

25 Por. K. Gajda-Roszczyńska, *Zasada jawności w postępowaniu cywilnym*, „Iustitia” 2013, nr 1, s. 17.

26 Por. E. Wengerek, *Problem ustności i pisemności postępowania cywilnego*, „Nowe Prawo” 1970, nr 10, s. 1415 i n.

27 Zob. M. Mączyński, *Ograniczenie prawa podmiotów gospodarczych do sądu*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 5, s. 65 i n.

28 Sporządzona w Rzymie 4 listopada 1950 r., Dz.U. z 1993 r., nr 61, poz. 284.

29 Uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych 16 grudnia 1966 r., Dz.U. z 1994 r., nr 23, poz. 80.

30 Zasada ta znajduje poczesne miejsce także w prawie unijnym. Szerzej zob. A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 68 i n.; K. Gajda-Roszczyńska, *Zasada jawności...*, s. 18 i n.

31 Odmienny charakter ma wyrażona w art. 61 Konstytucji gwarancja prawa do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne.

32 Por. J. Mucha, *Zawisłość sprawy w procesie cywilnym*, Warszawa 2015, s. 131 i n.

33 Por. P. Grzegorzcyk, K. Weitz (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, komentarz do art. 45, Nb 89.

34 Szerzej zob. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 291 i n.; Por. R. Kmiecik, *O wyrokowaniu bez rozprawy i innych instytucjach karno-procesowych*, „Prokurator” 2000, nr 3, s. 10 i n.

35 Szerzej zob. P. Rylski, T. Zembrzusi, *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 6, s. 83 i n.

sądów powszechnych³⁶ – zgodnie z art. 42 § 2 pr.u.s.p. sądy rozpoznają i rozstrzygają sprawy w postępowaniu jawnym, jednak art. 42 § 3 pr.u.s.p. stanowi, że rozpoznanie sprawy w postępowaniu niejawnym lub wyłączenie jawności postępowania jest dopuszczalne jedynie na podstawie przepisów ustaw. W kodeksie postępowania cywilnego zasada jawności została odzwierciedlona w art. 9 oraz 148 § 1 k.p.c. Jawność charakteryzuje przede wszystkim proces cywilny, ustawodawca wprowadza domniemanie, że posiedzenia sądowe są jawne, a sąd orzekający rozpoznaje sprawę na rozprawie, chyba że przepis szczególnie stanowi inaczej³⁷. Posiedzenia jawne są wyznaczane w celu przeprowadzenia rozprawy oraz umożliwienia stronom prezentacji przed sądem stanowiska co do istoty sporu lub co do określonej kwestii formalnej. Z kolei norma z art. 148 § 3 k.p.c. przyznaje sądowi uprawnienie do wydawania postanowień na posiedzeniu niejawnym, przy czym sąd może skierować sprawę na posiedzenie jawne i wyznaczyć rozprawę także wówczas, gdy sprawa podlega rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym (art. 148 § 2 k.p.c.).

Podstawowym wyrazem zasady jawności postępowania cywilnego³⁸ jest jawność posiedzeń sądowych³⁹. Różnica między jawnymi oraz niejawnymi posiedzeniami jest związana z otwartością tych posiedzeń wobec podmiotów zarówno zaangażowanych w ich przebieg, jak i zainteresowanych uzyskaniem wiedzy o ich przebiegu. Powszechnie wyróżnia się dwa aspekty jawności postępowania – jawność wewnętrzną odnoszącą się do stron i uczestników postępowania

bezpośrednio zainteresowanych rozstrzygnięciem sprawy oraz jawność zewnętrzną (ogólną) dotyczącą tzw. publiczności postępowania jako osób postronnych⁴⁰. O ile jawność zewnętrzną wielokrotnie podlega istotnym ograniczeniom, to dominuje przekonanie, że nie należy w szeroki sposób limitować jawności wobec stron⁴¹. Wiąże się z tym potrzeba funkcjonowania mechanizmów procesowych chroniących przed możliwymi błędami i nadużyciami. Negatywnym następstwem naruszenia jawności wewnętrznej może być pozbawienie strony możliwości obrony jej praw kwalifikowane jako ziszczenie się przyczyny nieważności postępowania zniesieniowej. Wystąpienie takiego uchybienia powoduje konieczność uchylenia wydanego orzeczenia lub wznowienie prawomocnie zakończonego postępowania⁴². Wymaganie jawnego rozpoznawania spraw cywilnych odnosi się do obydwu wspomnianych aspektów jawności⁴³.

4. Rozprawy i posiedzenia sądowe w formie zdalnej

Powyższe związane uwagi pozwalają ustosunkować się do pytania o znaczenie rozwiązań odnoszących się do problematyki zasady jawności zawartych w art. 15zszs¹ ustawy COVID-19, w tym zwłaszcza proponowanych we wspomnianym wcześniej projekcie legislacyjnym. W pierwszej kolejności wypada odnieść się do zagad-

36 Tekst jedn. Dz.U. z 2020, poz. 2072 ze zm. Dalej jako: „pr.u.s.p.”.

37 W postępowaniu nieprocesowym zgodnie z normą z art. 515 k.p.c. rozprawa odbywa się w wypadkach wskazanych w ustawie, a jej wyznaczenie w innych wypadkach zależy od uznania sądu. Z kolei w postępowaniu egzekucyjnym art. 766 k.p.c. jako zasadę przewiduje rozpoznawanie spraw egzekucyjnych na posiedzeniu niejawnym.

38 Odnosnie do miejsca zasady jawności w konstytucyjnym porządku prawnym zob. wyrok TK z 2.10.2006 r., SK 34/06, OTK-A 2006/9, poz. 118.

39 Zob. A. Kościółek, *Rozpoznawanie spraw na posiedzeniu niejawnym* (w:) M. Tomalak (red.), „*Ius est a iustitia appellatum*”. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu, Warszawa 2017, s. 232.

40 Zob. W. Broniewicz, *Jawność jako konstytucyjna zasada procesu cywilnego Polski Ludowej*, „*Nowe Prawo*” 1954, nr 5–6, s. 83 i n, s. 88 i n.; P. Ryłski, T. Zembrzusi, *Rozpoznawanie...*, s. 88 i n; K. Flaga-Gieruszynska, *Jawność zewnętrzna procesu cywilnego – wizja przyszłości* (w:) D. Gil, E. Kruk (red.), *Zasada postępowania sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, Lublin 2016, s. 13 i n; wyrok TK z 20.11.2007 r., SK 57/05, OTK-A 2007/10, poz. 125.

41 Por. J. Misztal-Konecka, *Jawność postępowania cywilnego ze szczególnym uwzględnieniem elektronicznego postępowania upominawczego*, „*Kwartalnik Prawa Publicznego*” 2012, nr 3, s. 97.

42 Zob. T. Zembrzusi, *Pozbawienie możliwości obrony praw strony w orzecznictwie Sądu Najwyższego* (w:) M. Tomalak (red.), „*Ius est a iustitia appellatum*”. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu, Warszawa 2017, s. 590 i n; T. Zembrzusi, *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017, s. 235 i n.

43 Por. M. Uliasz, *Zasada jawności...*, s. 73 i n.

nienia uczestnictwa w posiedzeniu sądowym na odległość, a następnie warto ocenić regulacje odnoszące się do kierowania spraw na posiedzenie niejawne.

Przeprowadzenie posiedzenia jawnego w formie zdalnej nie jest nowym rozwiązaniem. Artykuł 151 § 2 k.p.c. (wprowadzony ustawą z 10.07.2015 r.⁴⁴) przewiduje rozpoznawanie spraw cywilnych przy wykorzystaniu urządzeń technicznych umożliwiających przeprowadzenie posiedzenia na odległość⁴⁵. Stanowi

tucji procesowych, lecz przede wszystkim o wdrażanie komunikacji elektronicznej oraz wprowadzanie innych formalnych udogodnień w ramach funkcjonujących rozwiązań⁴⁸. Podejmowane na przestrzeni lat działania służyły poprawieniu efektywności pracy sądów, zwiększeniu dostępu do nich, a w dalszej perspektywie miały generować wymierne oszczędności⁴⁹. Zastanawiający jednak był fakt, że praktyczne zastosowanie tego mechanizmu było dotychczas znikome⁵⁰.

Negatywnym następstwem naruszenia jawności wewnętrznej może być pozbawienie strony możliwości obrony jej praw kwalifikowane jako ziszczenie się przyczyny nieważności postępowania zniesieniowej.

o rozwinięcie normy z art. 43 pr.u.s.p. zakładającej możliwość pełnienia przez sąd czynności poza swoją siedzibą, jeżeli wymaga tego m.in. dobro wymiaru sprawiedliwości. Umożliwienie przeprowadzania posiedzeń sądowych w drodze wideokonferencji było elementem postępującej i pożądanej tzw. informatyzacji postępowania sądowego, która dokonywała się zarówno w wymiarze sprawiedliwości⁴⁶, jak i w administracji publicznej⁴⁷. Co do zasady nie chodzi w tym wypadku o tworzenie nowych instrumentów czy insty-

Modyfikacja normy z art. 151 § 2 k.p.c. dzięki regulacji zawartej w ustawie COVID-19 ma istotne znaczenie. Kodeks postępowania cywilnego umożliwia stronom i uczestnikom postępowania uczestnictwo w posiedzeniu na odległość przy założeniu, że przebywają one w budynku innego sądu, a przebieg dokonywanych czynności procesowych jest transmitowany z sali sądowej sądu prowadzącego postępowanie do miejsca pobytu zaangażowanych podmiotów oraz z miejsca ich pobytu do sali sądowej sądu prowadzącego postępowanie⁵¹. Zorganizowanie tego typu wideokonferencji wymaga ścisłej współpracy zaangażowanych sądów, począwszy od uzgodnienia terminu, na kwestiach technicznych kończąc⁵². Tymczasem art. 15zss¹ ustawy COVID-19 zarówno w obowiązującym, jak i modyfi-

44 Ustawa z 10.07.2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2015 r., poz. 1311).

45 Zob. A. Kościółek, *Elektroniczne czynności procesowe w świetle nowelizacji z 10.07.2015 r.*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2017, nr 1, s. 4 i n.

46 Szerzej zob. K. Markiewicz, *Informatyzacja...*, s. 412 i n.; A. Zalesińska, *Wpływ informatyzacji na założenia konstrukcyjne procesu cywilnego*, Warszawa 2016, s. 12 i n.; Ł. Goździaszek, *Normy informatyczne w prawie postępowania cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 2, s. 43 i n.

47 Szerzej zob. S. Kotecka, *Informatyzacja postępowania cywilnego w Polsce* (w:) J. Gołaczyński (red.), *Informatyzacja postępowania sądowego i administracji publicznej*, Warszawa 2010, s. 3 i n.; M. Uliasz, *Zasada jawności...*, s. 437 i n.

48 Zob. Ł. Goździaszek, *Normy informatyczne...*, s. 44 i n.

49 Zob. Ł. Łuczak-Noworolnik, A. Żebrowska, *Przeprowadzenie rozprawy i postępowania dowodowego drogą elektroniczną – założenia, cele, przyjęte rozwiązania*, „Polski Proces Cywilny” 2018, nr 3, s. 60 i n.

50 Zob. J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *Elektronizacja...*, s. 657.

51 Zob. J. Gołaczyński, S. Kotecka-Kral, *Elektronizacja...*, s. 655 i n.

52 Zob. Ł. Łuczak-Noworolnik, A. Żebrowska, *Przeprowadzenie...*, s. 61 i n.

kowanym kształcie zastrzega, że osoby uczestniczące w posiedzeniu nie muszą przebywać w budynku sądu⁵³, co zwiększa zakres zastosowania zdalnych rozpraw oraz umożliwia zainteresowanym podmiotom zachowanie dystansu społecznego⁵⁴. W ten sposób stworzono kolejny mechanizm dokonywania czynności procesowych poza budynkiem sądu⁵⁵.

Co więcej, kodeksowy mechanizm bazuje na dyskrecyjnym uprawnieniu przewodniczącego, natomiast art. 15zss¹ ust. 1 ustawy COVID-19 nadaje konstrukcji obligatoryjny charakter. Przeprowadzanie rozpraw i posiedzeń w formie odmiejscowionej zyskuje rangę zasady i postulowanego rozwiązania. Wprawdzie w tym wypadku ustawa precyzuje, że transmisja powinna dotyczyć zarówno obrazu, jak i dźwięku, lecz można odnieść wrażenie, iż ma ona na celu zdyscyplinowanie sędziów oraz skłonienie ich do częstego korzystania z nowoczesnych rozwiązań technicznych⁵⁶. Ustawa nie wyjaśnia, czym jest „konieczność” uzasadniająca przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego niebędącego rozprawą w tradycyjny sposób. Ocena okoliczności została powierzona sędziemu (przewodniczącemu), który nie jest związany ewentualnymi wnioskami stron w tym zakresie, lecz powinien kierować się możliwościami teleinformatycznymi oraz oceną bieżącej sytuacji epidemicznej.

Jawność wewnętrzna powinna umożliwiać stronom uczestnictwo we wszystkich posiedzeniach sądowych. Kreuje ona po stronie sądu powinność zawiadomiania stron i uczestników o terminie poszczególnych posiedzeń, umożliwiania im dokonywania czynności procesowych, a także wgląd do sporządzonego protokołu na zasadach określonych w art. 9 k.p.c. Osobiste zetknięcie się z sądem i możliwość przedstawienia swych racji bezpośrednio przed składem sędziowskim nie stanowią niezbędnego warunku uznania postępowania za zgodne z konstytucyjną zasadą jawności. Przeprowadzenie postępowania na odległość z jednoczesnym niezakłóconym przekazem obrazu i dźwięku jest przejawem podążania za duchem postępu technicznego i technologicznego⁵⁷. Sięganie w racjonalny sposób⁵⁸ do nowych technologii informatycznych nie stanowi zagrożenia dla zasady jawności⁵⁹. Strony mają zapewnioną „możliwość bezpośredniej asystencji przy sprawowaniu przez sąd jego czynności”⁶⁰.

Stosowanie normy z art. 15zss¹ ust. 1 ustawy COVID-19, uwarunkowane trudną i złożoną sytuacją epidemiczną, nie budzi zasadniczych zastrzeżeń⁶¹, nie narusza standardów rzetelnego procesu i powiązanej z nim zasady jawnego rozpoznawania spraw cywilnych⁶². Uszczerbku nie doznaje także zasada

53 Por. E. Stefańska, *Komentarz do art. 151 (w): M. Manowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, art. 1–47714, Warszawa 2021, s. 535 i n.

54 Organizacja nowego typu wideokonferencji napotyka w praktyce na poważne trudności. Zob. A. Łukaszewicz, *To nie sędziowie są winni, że e-rozprawy nie działają*, *Dziennik „Rzeczypospolita”* z 20.11.2020 r. <https://archiwum.rp.pl/artikul/1440012-To-nie-sedziowie-sa-winni-ze-e-rozprawy-nie-dzialaja.html> (dostęp 21.02.2021 r.).

55 Zob. art. 263 k.p.c. dot. możliwości przesłuchania świadka w miejscu jego pobytu oraz art. 294 k.p.c. dot. dokonywania oględzin w miejscu, w którym znajduje się dany przedmiot. Por. także art. 235 § 2 k.p.c. umożliwiający przeprowadzenie dowodu przy użyciu urządzeń technicznych na odległość.

56 Por. L. Wydra, *Komentarz do art. 15zss¹ (w): K. Szmid (red.), Ustawa o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Komentarz*, Nb 17.

57 Por. L. Łuczak-Noworolnik, A. Żebrowska, *Przeprowadzenie...*, s. 66 i n.

58 W chwili obecnej stojącym przed praktyką wyzwaniem jest ujednolicenie wzorców i mechanizmów przeprowadzania rozpraw i posiedzeń jawnych *online*, w tym odnośnie do stosowanego oprogramowania.

59 Por. M. Skibińska, *Nowe technologie w służbie zasad jawności i ustności w postępowaniu cywilnym (w): D. Gil, E. Kruk (red.), Zasada postępowania sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, Lublin 2016, s. 48 i n.

60 Por. W. Broniewicz, *Jawność...*, s. 86.

61 Wątpliwości wzbudza możliwość przeprowadzenia w sposób zdalny posiedzenia przygotowawczego.

62 W sporządzonej w toku prac legislacyjnych opinii Biura Analiz Sejmowych akcentuje się, że wprowadzenie zdalnych posiedzeń sądowych jest adekwatnym rozwiązaniem w kontekście zasady bezpośredniości i adekwatności pod warunkiem „odpowiedniego zarządzania ryzykiem wiążącym się z zapewnieniem i używaniem sprzętu, oprogramowania, sieci oraz zachowania uczestników rozpraw prowadzonych

ustności postępowania ani związane z nią prawo do wysłuchania⁶³. W tym wypadku nie zachodzi obawa procedowania w tajemnicy przed stroną, dokonywania czynności bez jej wiedzy czy uniemożliwienia jej wglądu w akta sprawy lub kwestionowania podejmowanych rozstrzygnięć. Przedmiotowy mechanizm zasługuje na utrwalenie i wpisanie go do kanonu dotychczasowej legislacji informatyzującej postępo-

5. W stronę ograniczania jawności postępowania

Posiedzenia niejawnie odbywają się bez udziału stron i ich pełnomocników, a ewentualny wstęp na nie mają wyłącznie osoby wezwane (art. 152 § 3 k.p.c.). Funkcjonowanie tego typu posiedzeń jest efektem przeniesienia, że obecność stron w określonych sytuacjach nie jest niezbędna⁶⁶.

Przeprowadzenie postępowania na odległość z jednoczesnym niezakłóconym przekazem obrazu i dźwięku jest przejawem podążania za duchem postępu technicznego i technologicznego.

wanie sądowe, której co do zasady nie należy oceniać negatywnie⁶⁴. Można podzielić przypuszczenie, że choć rozprawa zdalna „odmiejscowiona” w sposób dosłowny od budynku sądu jest unikatowym rozwiązaniem w skali Unii Europejskiej, to pozostanie być może na stałe w polskim porządku prawnym, zapewniając możliwość udziału w posiedzeniach sądu z poziomu urządzenia prywatnego z domu, kancelarii czy innego dowolnego miejsca⁶⁵.

Institucja ta odnosi się współcześnie nie tylko do rozpoznawania formalnych kwestii o charakterze wпадkowym lub dotyczących przebiegu postępowania, lecz także do rozpoznawania spraw i wydawania orzeczeń co do *meritum*. Ta ostatnia możliwość nie ogranicza się do wydawania rozstrzygnięć w postępowaniach *ex parte* o charakterze sumarycznym, opartych na konstrukcji odwrócenia sporu (franc. *l'inversion du contentieux*)⁶⁷, oraz innych tzw. przyspieszonych postępowaniach odrębnych⁶⁸, tj. postępowania nakazowego i upominawczego (art. 480⁴ § 1 k.p.c.), europejskiego

w tej formie”. Zob. D. Kurczewska, *Ocena skutków regulacji zawartych w projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (druk nr 899)*, Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, s. 2, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/opinieBAS.xsp?nr=899>, (dostęp 21.02.2021).

63 Szerzej zob. A. Góra-Błaszczkowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 85 i n.

64 Por. Ł. Gołdźdzaszek, *Normy informatyczne...*, s. 58 i n.

65 Zob. J. Gołaczynski, S. Kotecka-Kral, *Elektronizacja...*, s. 658. Por. P. Rojek-Socha, *Rozprawa online na wniosek strony, obrońcy lub pełnomocnika*, Prawo.pl, 14.05.2020 r. <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/e-rozprawy-w-kodeksie-postepowania-karnego-ms-szykuje-projekt,500263.html> (dostęp 21.02.2021).

66 Zob. W. Miszewski, *Jawność...*, s. 15.

67 Szerzej zob. M. Kostwiński, *Merytoryczne rozpoznanie sprawy w procesie cywilnym w ramach konstrukcji odwrócenia sporu*, Warszawa 2019, s. 11 i n.

68 Zob. S. Cieślak, *Postępowania przyspieszone w procesie cywilnym. Zarys postępowania nakazowego, upominawczego i uproszczonego*, Warszawa 2004, s. 3 i n.; S. Cieślak, *System postępowania przyspieszonych w procesie cywilnym po zmianach Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzonych w życie w latach 2008–2010 (w:) J. Gudowski, K. Weitz (red.), Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, Warszawa 2011, s. 87 i n.; Por. R. Flejszar, *Postępowania przyspieszone po zmianach wprowadzonych nowelizacją KPC z 4.07.2019 r.*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 21, s. 1176 i n.

postępowania nakazowego (art. 505¹⁷ k.p.c.), europejskiego postępowania w sprawie drobnych roszczeń (art. 505²³ k.p.c.) czy elektronicznego postępowania upominawczego (art. 505²⁸ w zw. z art. 480⁴ § 1 k.p.c.). *De lege lata* sąd pierwszej instancji może wyrokować na posiedzeniu niejawnym w sytuacji, w której pozwany uznaje powództwo lub gdy po złożeniu przez strony pism procesowych i dokumentów, w tym również po wniesieniu zarzutów lub sprzeciwu od wyroku zaocznego, sąd dojdzie do przekonania – mając na względzie całokształt przytoczonych twierdzeń i zgłoszonych wniosków dowodowych – że przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne (art. 148¹ k.p.c.)⁶⁹. Nowelizacją z 4.07.2019 r.⁷⁰ umożliwiono także oddalenie powództwa na posiedzeniu niejawnym na zasadach określonych w art. 191¹ k.p.c., tj., jeżeli z treści pozwu, w świetle załączników i okoliczności wniesienia oraz faktów, o których mowa w art. 228 k.p.c., wynika jego oczywista bezzasadność. W tym wypadku orzekanie z wyłączeniem jawności ma na celu uproszczenie i przyspieszenie postępowania, jednak stosowanie relatywnie nowej konstrukcji wzbudza poważne zastrzeżenia⁷¹. Kolejny wyjątek charakteryzuje postępowanie

zabezpieczające. W sprawach wskazanych w art. 753 i art. 753¹ k.p.c. możliwa jest rezygnacja z jawności postępowania, jeżeli osoba obowiązana do świadczeń uzna roszczenie.

W jeszcze szerszym zakresie ograniczenia przedmiotowej zasady są widoczne na etapie środków zaskarżenia. W tym wypadku problematyka rozpoznawania sprawy jest regulowana w sposób samodzielny i autonomiczny⁷². W postępowaniu apelacyjnym dopuszcza się rozpoznawanie spraw na posiedzeniu niejawnym, jeżeli przeprowadzenie rozprawy nie jest konieczne (art. 374 k.p.c.)⁷³. Co istotne, wyłączenie jawności nie jest możliwe, jeżeli strona w apelacji lub odpowiedzi na apelację złoży wniosek⁷⁴ o przeprowadzenie rozprawy⁷⁵. Roli tego mechanizmu nie sposób przecenić, ponieważ niejednokrotnie sama możliwość pojawienia się na rozprawie i poparcia formułowanych żądań oraz wniosków bezpośrednio przed sądem oceniającym trafność zaskarżonego wyroku ma istotne znaczenie dla stron kwestionujących trafność wydanego rozstrzygnięcia⁷⁶. Jednak porównanie treści art. 374 k.p.c. posługującego się przesłanką „konieczności” z normą z art. 375 k.p.c., odnoszącą się do wyznaczenia rozprawy, skłania do wniosku, że w postępowaniu odwoławczym funkcjonuje „zasada rozpoznania apelacji na posiedzeniu niejawnym”⁷⁷. Podobnie w postę-

69 Szerzej zob. M. Sorysz, *Rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym w postępowaniu cywilnym w świetle zmiany KPC z 10 lipca 2015 r.*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 9, s. 85 i n.; M. Skibińska, *Rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy cywilnej na posiedzeniu niejawnym na podstawie art. 1481 KPC w świetle zasad postępowania cywilnego i treści art. 5 KPC* (w:) A. Barańska, S. Cieślak (red.), „*Ars in vita. Ars in iure*”. *Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Jankowskiemu*, Warszawa 2018, s. 151 i n.; A. Kościółek, *Rozpoznawanie...*, s. 232 i n.; A. Mendrek, *Wyrokowanie na posiedzeniu niejawnym – zagadnienia wybrane* (w:) M. Tomalak (red.), *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, Warszawa 2017, s. 366 i n.

70 Ustawa z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2019 r., poz. 1043).

71 Szerzej zob. O. M. Piaskowska, *Prawo do sądu a oddalenie oczywiście bezzasadnego powództwa w świetle projektu zmian z 27.11.2017 r. do Kodeksu postępowania cywilnego*, „Studia Prawnicze” 2018, nr 1, s. 29 i n.; T. Zembrzusi, *Powództwo oczywiście bezzasadne a dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym* (w:) K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar,

E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Dostęp do ochrony prawnej w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2021 (w druku); Ł. Błaszczak, *Powództwo oczywiście bezzasadne (art. 1911 k.p.c.)*, Warszawa 2021.

72 Zob. A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 502 i n.

73 Konieczność wyznaczenia rozprawy można wiązać m.in. z powinnością przeprowadzenia postępowania dowodowego lub istotnej zmiany ustaleń faktycznych dokonanych przez sąd pierwszej instancji.

74 Strona nie jest pouczana o celowości złożenia wniosku w apelacji o przeprowadzenie rozprawy. Zob. A. Kościółek, *Regulacja prawna apelacji w świetle nowelizacji KPC*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 21, s. 1161.

75 Chyba że cofnięto pozew lub apelację albo stwierdzono ziszczenie się przyczyny nieważności postępowania.

76 Zob. T. Zembrzusi, *Dokąd zmierza apelacja w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 7–8, s. 55 i n.

77 Zob. P. Ryłski, *Zmiany w przepisach o postępowaniu apelacyjnym w świetle modelu apelacji cywilnej*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 1, s. 133.

powaniu kasacyjnym przed Sądem Najwyższym zasadę stanowi orzekanie na posiedzeniu niejawnym, chyba że w sprawie występuje istotne zagadnienie prawne, a skarżący złożył w skardze kasacyjnej wnioszek o jej rozpoznanie na rozprawie, lub jeżeli za rozpoznaniem środka zaskarżenia na rozprawie przemawiają inne względy (art. 398¹¹ § 1 k.p.c.)⁷⁸.

Należy mieć na względzie, że wspomnianą nowelizacją z 4.07.2019 r. dokonano zasadniczej zmiany ogólnej normy z art. 148 k.p.c. w zakresie dopuszczalnego wykorzystania posiedzeń niejawnych w postępowaniu cywilnym⁷⁹. Zrezygnowano z konstrukcji, zgodnie z którą sąd mógł wydać orzeczenie na posiedzeniu niejawnym tylko wtedy, gdy według przepisu było to wprost dopuszczalne. Kazyistycznie określane forum do wydawania postanowień na posiedzeniu niejawnym zostało zastąpione generalnym uprawnieniem sądu do wydania każdego postanowienia z wyłączeniem jawności wewnętrznej. Już ta modyfikacja bywa niekiedy postrzegana jako „odstąpienie od jawności postępowania”, skoro zanegowano potrzebę istnienia zasady wydawania postanowień na posiedzeniu jawnym (rozprawie)⁸⁰.

6. Posiedzenie niejawne wg ustawy COVID-19

Przepisy ustawy COVID-19 agregują możliwość kierowania spraw do rozpoznania na posiedzeniu niejawnym. Jak już wskazano, umożliwienie wydawania wyroków na posiedzeniu niejawnym, jeżeli przemawia za tym charakter sprawy oraz zgromadzony materiał procesowy nie jest nowatorskim rozwiązaniem⁸¹, lecz każdorazowe modyfikowanie analizowanej instytucji może wywoływać zrozumiały sprzeciw nie tylko

w doktrynie prawa procesowego, lecz także wśród podmiotów zaangażowanych w rozstrzyganie sporów sądowych⁸².

De lege lata zgodnie z art. 15 zzz¹ ust. 2 ustawy COVID-19 rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym na podstawie regulacji pandemicznych jest uzależnione od czterech warunków, tj.: 1) uznania rozpoznania sprawy za konieczne; 2) przekonania, że przeprowadzenie rozprawy lub posiedzenia jawnego niebędącego rozprawą mogłoby wywołać nadmierne zagrożenie dla zdrowia osób w nich uczestniczących; 3) stwierdzenia, że rozprawy lub posiedzenia jawnego nie można przeprowadzić na odległość z zapewnieniem bezpośredniego przekazu obrazu i dźwięku; 4) niesprzeciwienia się przez którąkolwiek ze stron przeprowadzeniu posiedzenia niejawnego w terminie 7 dni od dnia doręczenia zawiadomienia o skierowaniu sprawy na posiedzenie niejawne⁸³. Mechanizm ten spotkał się z krytyką, wyrażano obawy co do ryzyka „poważnych nadużyć w zakresie jego stosowania”⁸⁴. Oczekiwano nawet, by zarządzenie o odstąpieniu od jawnego rozpoznania sprawy było każdorazowo motywowane, zawierało wskazanie przesłanek, którymi kierował się przewodniczący⁸⁵.

Wydaje się, że specyfika sprawy powinna być naturalnym czynnikiem kształtującym decyzję o przyspieszeniu postępowania przez ewentualne ograniczenie zasady jawności postępowania. Wyłączenie jawności wewnętrznej na podstawie projektowanego art. 15zz¹ ust. 1 pkt 2 ustawy COVID-19 ma szczególne znaczenie. W tym wypadku decyzja o procedowaniu w sposób niejawnym ma być uwarunkowana przede wszystkim trudnościami o charakterze technicznym. Oznacza to, że stopień informatyzacji sądu oraz dostęp stron do technologii informatycznych będą decydować o zastosowaniu kontrowersyjnego przepisu. Charakter sprawy

78 Zgodnie z projektowanymi art. 15zzs7 ustawy COVID-19 Sąd Najwyższy nie jest związany wnioskiem skarżącego o rozpoznanie skargi kasacyjnej na rozprawie również w przypadku występowania w sprawie istotnego zagadnienia prawnego, bez względu na datę wniesienia skargi kasacyjnej.

79 Zob. A. Kościółek, *Komentarz do art. 148 (w:) T. Zembrzuski (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*, t. 1, Warszawa 2020, s. 346 i n.

80 Zob. Tamże, 350 i n.

81 Zob. P. Rylski, T. Zembrzuski, *Rozpoznawanie...*, s. 107 i n.

82 Zob. <https://www.oirp.warszawa.pl/radcy-prawni-i-adwokaci-na-spotkaniu-w-sprawie-zmian-w-kpc/> (dostęp 21.02.2021).

83 Por. E. Stefańska, *Komentarz do art. 148¹ (w:) M. Manowska (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, art. 1–477¹⁴, Warszawa 2021, s. 526.

84 Zob. Ł. Wydra, *Komentarz do art. 15zz¹ (w:) Ustawa...*, Nb 23.

85 Zob. Tamże.

lub stopień jej faktycznej i prawnej złożoności wydają się mieć w tym wypadku drugorzędne znaczenie.

W wypadku wydania nakazu zapłaty bez udziału pozwanego podmiot ten może kwestionować nieprawomocne orzeczenie przez wniesienie szczególnego środka prawnego⁸⁶. Odnośnie do instytucji z art. 148¹ k.p.c. lub postępowania odwoławczego zapobiegliwa strona może zgłosić wniosek o rozpoznanie sprawy

lub posiedzenia jawnego na odległość⁸⁸. Zachodzi ryzyko jej dowolnego interpretowania, a nawet naruszania praw i interesów stron postępowania. W toku prac legislacyjnych wyrażono obawę, że wprowadzenie tego rozwiązania „naraża na ryzyko skutecznego zarzutu niezgodności z art. 45 ust. 1 Konstytucji, jak również należy liczyć się z ryzykiem postawienia skutecznego zarzutu niezgodności z art. 6 ust. 1 Kon-

Umożliwienie wydawania wyroków na posiedzeniu nie jest nowatorskim rozwiązaniem, jednak modyfikowanie analizowanej instytucji może wywoływać zrozumiały sprzeciw nie tylko w doktrynie prawa procesowego, lecz także wśród podmiotów zaangażowanych w rozstrzygnięcie sporów sądowych.

w sposób respektujący standard jawności. W zależności od potrzeb i przyjętej strategii procesowej może ona zrezygnować z powyższego uprawnienia w sposób wyraźny lub dorozumiany. Dotychczasowe rozwiązanie zawarte w tzw. ustawie covidowej również bazowało na domniemaniu zgody na rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym⁸⁷. Nowelizowany mechanizm z art. 15 z z¹ pkt 2 ustawy COVID-19 zmienia ten stan rzeczy. Projekt ustawy pozbawia strony i uczestników postępowania możliwości zgłoszenia skutecznego sprzeciwu wobec rozpoznawania spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym.

Podjęcie decyzji w tej kwestii powierzono wyłącznie organowi orzekającemu na podstawie nieprecyzyjnej przesłanki „niemożności przeprowadzenia rozprawy

wencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności”⁸⁹. Jak już wskazano, powierzenie sądowi oceny celowości rozpoznania sprawy na posiedzeniu niejawnym powinno być powiązane z jednoczesnym określeniem katalogu spraw oraz doprecyzowaniem ustawowych kryteriów⁹⁰. Kwestionowanie proponowanych rozwiązań jest jednak trudne w świetle argumentu, że mechanizmy te mają mieć charakter tymczasowy, a ustawodawca kieruje się potrzebą ochrony konstytucyjnych wartości w postaci bezpieczeństwa, porządku i zdrowia publicznego.

7. Podsumowanie

Dążenie do usprawniania przebiegu postępowań sądowych i zapewnienia operatywności instytucji procesowych wielokrotnie wiąże się z potrzebą oraz

86 Zob. H. Pietrzkowski, *Inne środki zaskarżenia* (w:) T. Erciński (red.), *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. 3, J. Gudowski (red.), *Środki zaskarżenia*, Warszawa 2013, s. 683 i n.

87 Por. M. Skibińska, *Rozpoznanie i rozstrzygnięcie...*, s. 161.

88 Nadużywanie zwrotów ogólnych i niedookreślonych jest charakterystyczne dla tzw. ustawodawstwa covidowego. Szerzej zob. H. Izdebski, *Legislacja...*, s. 41 i n.

89 Zob. D. Kurczewska, *Ocena skutków...*, s. 2 i n.

90 Por. A. Kościółek, *Rozpoznawanie...*, s. 239.

koniecznością wagi wartości i pryncypiów. Utrzymywanie równowagi między nimi jest obowiązkiem ustawodawcy i praktyki orzeczniczej⁹¹. Zasady jawności, kontrydiktoryjności czy bezpośredności nie są absolutne, a zwolennicy pełnego respektowania tych zasad powinni pamiętać, że Konstytucja oraz akty prawa międzynarodowego podkreślają nie tylko znaczenie jawności postępowania, lecz także akcentują potrzebę uzyskania rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie. Poszukiwanie utylitarnych rozwiązań sprawia, że jawność postępowania sądowego jest coraz częściej przeciwstawiana sprawności, efektywności czy prawu do rozpoznania spraw bez zbędnej zwłoki⁹², a niekiedy nawet opacznie rozumianemu postulatowi odformalizowania postępowania⁹³.

nie koliduje ona z prawem do rzetelnego rozpoznania sprawy.

Prima facie wydaje się, że tymczasowe rozwiązania umiejscowione w tzw. ustawie covidowej zasługują na aprobatę i stanowią przeważającą potrzebę wymiaru sprawiedliwości na tle niespodziewanych wyzwań, które przyniósł miniony rok. Istota posiedzeń niejawnych jest jednak nie do pogodzenia z konstytucyjnym prawem do jawnego rozpoznania sprawy⁹⁵. Wprawdzie w uzasadnieniu analizowanego projektu nowelizacji ustawy COVID-19 zaznaczono, że niejawne rozpoznawanie spraw, określane przez projektodawcę mianem „trybu procedowania”, powinno mieć wyjątkowy charakter i ograniczać się do sytuacji, w których „oczywiście nie jest możliwe zastosowanie

Od legislatora powinno się oczekiwać dbałości o to, żeby wprowadzane instytucje nie zaprzeczały fundamentalnym regułom obowiązującym w danej dziedzinie prawa.

Pandemia koronawirusa, wprowadzanie tzw. lockdownu i daleko idących ograniczeń społecznych dały asumpt do podjęcia kolejnych działań ustawowych z jednej strony ułatwiających i propagujących przeprowadzanie rozpraw *online*, z drugiej jednak dezawuuujących rolę i rangę zasady jawności na rzecz realizacji postulatów szybkości i sprawności postępowania⁹⁴. Trudno kwestionować założenie, że szybkość jest wartością, którą należy się kierować przy kształtowaniu konstrukcji procesowych, jednak o tyle tylko, o ile

środków porozumiewania się na odległość sądu ze stronami, bo ten sposób przeprowadzania rozprawy ma absolutny priorytet⁹⁶, lecz można wyrazić obawę, czy nowe rozwiązanie nie okaże się trwałym elementem praktyki procesowej. Czy wyrażony przez legislatora postulat priorytetowego charakteru rozpoznawania spraw cywilnych z zachowaniem jawności przełoży się na niebudzące zastrzeżeń stosowanie przepisów covidowych? W warunkach epidemicznych w wielu

91 Zob. P. Rylski, T. Zembrzusi, *Rozpoznawanie...*, s. 106 i n.

92 Por. Tamże, s. 83 i n.

93 Por. M. Skibińska, *Artykuł 1481 k.p.c. jako przykład odformalizowania postępowania cywilnego* (w:) D. Gil (red.), *W kierunku odformalizowania postępowania cywilnego*, Lublin 2017, s. 286 i n.

94 Por. wyrok TK z 15.10.2002 r., SK 6/02, OTK-A 2002/5, poz. 65.

95 Zob. A. Kościółek, *Zasada jawności...*, s. 432 i n.; A. Kościółek, *Rozpoznawanie...*, s. 232 i n.; Sporadycznie bywa reprezentowany pogląd, że rozpoznanie sprawy z wyłączeniem jawności w żaden sposób nie ogranicza praw strony. Zob. M. Sorysz, *Rozpoznanie sprawy...*, s. 82; Por. R. Flejszar, *Wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym w postępowaniu w sprawach gospodarczych po nowelizacji k.p.c. z 16 listopada 2006 r.* (w:) *Wokół problematyki orzeczeń*, Ł. Błaszczak (red.), Toruń 2007, s. 65 i n.

96 Zob. *Uzasadnienie*, s. 8.

tw. dużych sądach przeprowadzanie rozpraw w tradycyjny sposób już teraz należy do rzadkości. Bazowanie na literalnej wykładni nowelizowanych przepisów i zestawienie ich z dotychczasowymi regulacjami prowadzi do niepokojącej konkluzji, że rozpoznawanie spraw cywilnych z zachowaniem jawności wewnętrznej i zewnętrznej staje się założeniem coraz odleglejszym od praktyki i oczekiwań podmiotów zaangażowanych w rozstrzygnięcie sporów sądowych. Pojawiają się nawet niepojące głosy, że „obywatel staje się w sądzie petentem i to z mocno ograniczonymi prawami”⁹⁷.

Stworzenie abstrakcyjnego idealnego modelu postępowania⁹⁸ czy pospieszne wykreowanie doskonałych rozwiązań dostosowanych do sytuacji kryzysowej nie wydają się możliwe. Od legislatora nie należy żądać utrzymywania sztywnych i niezmiennych zasad w ich czystej formie, lecz powinno się oczekiwać dbałości o to, żeby wprowadzane instytucje nie zaprzeczały fundamentalnym regułom obowiązującym w danej dziedzinie prawa⁹⁹. Publiczny charakter postępowań sądowych nie powinien pozostawać jedynie w sferze formalnej deklaracji, która w zależności od bieżących potrzeb może być ograniczana¹⁰⁰. Niestety zasada jawności postępowania formalnie zagwarantowana w art. 45 Konstytucji oraz potwierdzona w przepisach ustrojowych staje się, na skutek coraz liczniejszych odstępstw wprowadzanych do przepisów procesowych, zasadą pozorną.

Tezy zawarte w artykule zostały zaprezentowane w referacie pod tym samym tytułem wygłoszonym na XXII Konferencji Wydziałowej nt. „Prawo w erze pandemii COVID-19” na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego w dniu 12.03.2021 r.

97 Zob. P. Rojek-Socha, *Koronawirus zamyka sądy dla obywateli – na szali prawa konstytucyjne*, Prawo.pl, 17.02.2021 r., <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/sady-zamykaja-sie-dla-obywateli-postepowania-niejawne-i-rozprawy,506511.html> (dostęp 21.02.2021).

98 Zob. wyrok TK z 16.11.2011 r., SK 45/09, OTK-A 2011/9, poz. 97.

99 Por. M. Skibińska, *Artykuł 1481 k.p.c.*, s. 168 i n.

100 Por. A. Łazarska, *Rzeczony proces cywilny*, Warszawa 2012, s. 358 i n.

Bibliografia

- Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2012.
- Błaszczak Ł., *Powództwo oczywiście bezzasadne (art. 1911 k.p.c.)*, Warszawa 2021.
- Broniewicz W., *Jawność jako konstytucyjna zasada procesu cywilnego Polski Ludowej*, „Nowe Prawo” 1954, nr 5–6, s. 78–94.
- Broniewicz W., Marciniak A., Kunicki I., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2020.
- Cieślak S., *Postępowania przyspieszone w procesie cywilnym. Zarys postępowania nakazowego, upominawczego i uproszczonego*, Warszawa 2004.
- Cieślak S., *System postępowań przyspieszonych w procesie cywilnym po zmianach Kodeksu postępowania cywilnego wprowadzonych w życie w latach 2008–2010* (w:) J. Gudowski, K. Weitz (red.), *Aurea praxis aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 1, Warszawa 2011, s. 87106.
- Dąbkowski P., *Zasada jawności w dawnym prawie polskim*, Lwów 1937.
- Flaga-Gieruszyńska K., *Jawność zewnętrzna procesu cywilnego – wizja przyszłości* (w:) D. Gil, E. Kruk (red.), *Zasada postępowań sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, Lublin 2016, s. 13–28.
- Flejszar R., *Postępowania przyspieszone po zmianach wprowadzonych nowelizacją KPC z 4.07.2019 r.*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 21, s. 1176–1184.
- Flejszar R., *Wydanie wyroku na posiedzeniu niejawnym w postępowaniu w sprawach gospodarczych po nowelizacji k.p.c. z 16 listopada 2006 r.* (w:) Ł. Błaszczak (red.), *Wokół problematyki orzeczeń*, Toruń 2007, s. 59–80.
- Gajda-Roszczyńska K., *Zasada jawności w postępowaniu cywilnym*, „Iustitia” 2013, nr 1, s. 17–24.
- Gapska E., *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. I – sprawy pilne*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 17, s. 891–896.
- Gapska E., *Bieg postępowania w sprawach cywilnych w czasie epidemii. Cz. II – wstrzymanie rozpoczęcia i zawieszenie biegu terminów procesowych*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 18, s. 949–955.
- Gołaczyński J., Kotecka-Kral S., *Elektronizacja pism procesowych, doręczeń i posiedzeń jawnych w postępowaniu cywilnym w okresie pandemii COVID-19*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 4, s. 637–664.
- Goździaszek Ł., *Normy informatyczne w prawie postępowania cywilnego*, „Przegląd Sądowy” 2017, nr 2, s. 43–60.

- Góra-Błaszczkowska A., *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008.
- Grzegorzczak P., Weitz K. (w:) M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. 1, *Komentarz do art. 1–86*, Warszawa 2016, komentarz do art. 45.
- Izdebski H., *Legislacja dotycząca COVID-19 i ustawywo nihilizm prawny* (w:) T. Gardocka, D. Jagiełło (red.), *Pandemia COVID-19 a prawa i wolności obywatela*, Warszawa 2021, s. 29–58.
- Jaśkowiak Ł., *Sprzedaż ruchomości w drodze licytacji elektronicznej* (w:) P. Grzegorzczak, M. Walasik (red.), *Kierunki zmian egzekucji sądowej*, Sopot 2017, s. 127–154.
- Kmieciak R., *O wyrokowaniu bez rozprawy i innych instytucjach karnoprosesowych*, „Prokurator” 2000, nr 3, s. 10–17.
- Kostwiński M., *Merytoryczne rozpoznanie sprawy w procesie cywilnym w ramach konstrukcji odwrócenia sporu*, Warszawa 2019.
- Kościołek A., *Regulacja prawna apelacji w świetle nowelizacji KPC*, „Monitor Prawniczy” 2019, nr 21, s. 1157–1165.
- Kościołek A., *Elektroniczne czynności procesowe w sądownym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
- Kościołek A., *Elektroniczne czynności procesowe w świetle nowelizacji z 10.07.2015 r.*, „Prawo Mediów Elektronicznych” 2017, nr 1, s. 4–10.
- Kościołek A., *Rozpoznawanie spraw na posiedzeniu niejawnym* (w:) M. Tomalak (red.), „*Ius est a iustitia appellatum*”. *Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, Warszawa 2017, s. 232–241.
- Kościołek A., *Jawność posiedzeń sądowych w postępowaniu cywilnym w dobie pandemii COVID-19*, „Przegląd Sądowy” 2021, nr 5, s. 22–40.
- Kościołek A., *Zasada jawności w sądownym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2018.
- Kośliński K., *Coraz więcej bubli i absurdów – fatalnie tworzone prawo*, Prawo.pl, 28.01.2021, <https://www.prawo.pl/> (dostęp 21.02.2021).
- Kotecka S., *Informatyzacja postępowania cywilnego w Polsce* (w:) J. Gołaczyński (red.), *Informatyzacja postępowania sądowego i administracji publicznej*, Warszawa 2010, s. 3–26.
- Kotecka S., *Nowelizacja ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych w zakresie jawności postępowań sądowych i ich informatyzacji* (w:) G. Szpor (red.), *Jawność i jej ograniczenia*, t. 8, J. Gołaczyński (red.), *Postępowanie sądowe*, Warszawa 2016, s. 35–57.
- Kulski R., *Wpływ stanu zagrożenia epidemicznego lub stanu epidemii ogłoszonego z powodu COVID-19 na postępowanie cywilne*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 9, s. 441–448.
- Kurczewska D., *Ocena skutków regulacji zawartych w projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw* (druk nr 899), Biuro Analiz Sejmowych Kancelarii Sejmu, s. 2, www.sejm.gov.pl (dostęp 21.02.2021).
- Lapierre J. i in., *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2016.
- Łuczak-Noworolnik L., Żebrowska A., *Przeprowadzenie rozprawy i postępowania dowodowego drogą elektroniczną – założenia, cele, przyjęte rozwiązania*, „Polski Proces Cywilny” 2018, nr 3, s. 54–69.
- Lukaszewicz A., *To nie sędziowie są winni, że e-rozprawy nie działają*, „Rzeczpospolita” z 20.11.2020 r. www.rp.pl (dostęp 21.02.2021).
- Manowska M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1, art. 1–477¹⁴, Warszawa 2021.
- Markiewicz K., *Informatyzacja postępowania cywilnego – „de lege lata” i „de lege ferenda”* (w:) K. Markiewicz, A. Torbus (red.), *Postępowanie rozpoznawcze w przyszłym Kodeksie postępowania cywilnego*, Warszawa 2014, s. 403–440.
- Mączyński M., *Ograniczenie prawa podmiotów gospodarczych do sądu*, „Państwo i Prawo” 2000, nr 5, s. 60–66.
- Mendrek A., *Wyrokowanie na posiedzeniu niejawnym – zagadnienia wybrane* (w:) M. Tomalak (red.), „*Ius est a iustitia appellatum*”. *Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, Warszawa 2017, s. 364–387.
- Miszewski W., *Jawność w procesie cywilnym w związku z przepisami kodeksu postępowania cywilnego*, „Polski Proces Cywilny” 1933, nr 1, s. 11–18.
- Miształ-Konecka J., *Jawność postępowania cywilnego ze szczególnym uwzględnieniem elektronicznego postępowania upominawczego*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2012, nr 3, s. 95–107.
- Mucha J., *Zawisość sprawy w procesie cywilnym*, Warszawa 2015.
- Piaskowska O. M., *Prawo do sądu a oddalenie oczywiście bezzasadnego powództwa w świetle projektu zmian z 27.11.2017 r. do Kodeksu postępowania cywilnego*, „Studia Prawnicze” 2018, nr 1, s. 29–46.
- Pietrzkowski H., *Inne środki zaskarżenia* (w:) T. Ereciński (red.), *System Prawa Procesowego Cywilnego*, t. 3, J. Gudowski (red.), *Środki zaskarżenia*, Warszawa 2013, s. 658–740.
- Pieręgud J., *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – wymiar globalny, europejski i krajowy* (w:) *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa. Szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, W. Gajewski, W. Paprocki, J. Pieręgud (red.), Gdańsk 2016, s. 11–38.
- Rafacz J., *Dawny proces polski*, Warszawa 1925.
- Richter M., *O ustność i jawność*, „Głos Prawa” 1924, nr 5, s. 1–7.
- Rojek-Socha P., *Koronawirus zamyka sądy dla obywateli – na szali prawa konstytucyjne*, Prawo.pl, 17.02.2021 r., <https://www.prawo.pl/> (dostęp 21.02.2021).

- Rojek-Socha P., *Rozprawa online na wniosek strony, obrońcy lub pełnomocnika*, Prawo.pl 14.05.2020 r., <https://www.prawo.pl/> (dostęp 21.02.2021).
- Rylski P., *Zmiany w przepisach o postępowaniu apelacyjnym w świetle modelu apelacji cywilnej*, „Polski Proces Cywilny” 2020, nr 1, s. 119–142.
- Rylski P., Zembruski T., *Rozpoznawanie spraw cywilnych na posiedzeniu niejawnym*, „Przegląd Sądowy” 2006, nr 6, s. 83–108.
- Skibińska M., *Artykuł 148¹ k.p.c. jako przykład odformalizowania postępowania cywilnego* (w:) D. Gil (red.), *W kierunku odformalizowania postępowania cywilnego*, Lublin 2017, s. 286–302.
- Skibińska M., *Nowe technologie w służbie zasad jawności i ustności w postępowaniu cywilnym* (w:) D. Gil, E. Kruk (red.), *Zasada postępowań sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, Lublin 2016, s. 48–72.
- Skibińska M., *Rozpoznanie i rozstrzygnięcie sprawy cywilnej na posiedzeniu niejawnym na podstawie art. 148¹ KPC w świetle zasad postępowania cywilnego i treści art. 5 KPC* (w:) A. Barańska, S. Cieślak (red.), „*Ars in vita. Ars in iure*”. *Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Jankowskiemu*, Warszawa 2018, s. 151–170.
- Sławicki P., *Wpływ ustawy o przeciwdziałaniu COVID-19 na terminy w prawie cywilnym*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 12, s. 617–623.
- Sorysz M., *Rozpoznanie sprawy na posiedzeniu niejawnym w postępowaniu cywilnym w świetle zmiany KPC z 10 lipca 2015 r.*, „Monitor Prawniczy” 2016, nr 9, s. 82–93.
- Stawecki T., *Jawność jako wartość prawna*, „Studia Iuridica” 2004, t. 43, s. 215–232.
- Uliasz M., *Zasada jawności sądowego postępowania egzekucyjnego w dobie informatyzacji*, Warszawa 2019.
- Wengerek E., *Problem ustności i pisemności postępowania cywilnego*, „Nowe Prawo” 1970, nr 10, s. 1397–1420.
- Szmid K. (red.), *Ustawa o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Komentarz*, Legalis 2020.
- Zalesińska A., *Wpływ informatyzacji na założenia konstrukcyjne procesu cywilnego*, Warszawa 2016.
- Zembruski T., *Dokąd zmierza apelacja w postępowaniu cywilnym*, „Przegląd Sądowy” 2019, nr 7–8, s. 47–71.
- Zembruski T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Koszty sądowe w sprawach cywilnych. Dochodzenie roszczeń w postępowaniu grupowym. Przepisy przejściowe. Komentarz do zmian*. t. 1, Warszawa 2020.
- Zembruski T., *Nieważność postępowania w procesie cywilnym*, Warszawa 2017.
- Zembruski T., *Powództwo oczywiście bezzasadne a dostęp do ochrony prawnej w postępowaniu cywilnym* (w:) K. Flaga-Gieruszyńska, R. Flejszar, E. Marszałkowska-Krześ (red.), *Dostęp do ochrony prawnej w sądowym postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2021 (w druku).
- Zembruski T., *Pozbawienie możliwości obrony praw strony w orzecznictwie Sądu Najwyższego* (w:) M. Tomalak (red.), *Ius est a iustitia appellatum. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Tadeuszowi Wiśniewskiemu*, Warszawa 2017, s. 573–608.
- Ziemianin K., *Nowy model jawności postępowania na tle informatyzacji postępowania cywilnego* (w:) D. Gil, E. Kruk (red.), *Zasada postępowań sądowych w perspektywie ostatnich nowelizacji*, Lublin 2016, s. 73–88.